

İmam Gazâlî... hem kılı kırk yarıcı bir hakîm (filozof)... hem inancını aklıyla uzlaştırabilekelâmcı (teolog)... hem de sahip olduklarını onlara sahip olduktan sonra terkedebilme cesaretini göstermiş aşk ehli bir sûfî (mistik)...

Bu yazı –kendi talepleri üzerine– **NTV-Tarih** dergisinin **Mart 2010 sayısı** için yazılmıştı. Ancak yazım – iznim alınmadan ve bana haber verilmeksizin– makaslandı ve ne yazık ki sansürlü haliyle yayımlandı. Aşağıda, ideolojik-makas kullanılarak sansürlenmiş makalemizin aslını okuyacaksınız. Üstesinden gelebilir miydim bilemiyorum ama her ay benzer biçimde Doğu'dan veya Batı'dan, bir düşünürün veya sanatçının kısa bir portresini yazmaya kendimi ikna bile etmiştim. Üzgünüm.

* * *

İmam Gazâlî... hem kılı kırk yarıcı bir hakîm (filozof)... hem inancını aklıyla uzlaştırabilen bir kelâmcı (teolog)... hem de sahip olduklarını onlara sahip olduktan sonra terkedebilme cesaretini göstermiş aşk ehli bir sûfî (mistik)...

Kısaca dinî düşüncenin üç temel yönelimini de –hiçbirini diğerine fedâ etmeksizin– kucaklayan müslüman düşünürlerin önderi. Nitekim kendisinin hâlâ İmam olarak anılmasının asıl nedeni de bu!

Nedir bu üç yönelim?

Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf. Başka bir deyişle: Akıl, İnanç ve Zevk!

Akıl ile inancı zevkle birleştiren adamdır Gazâlî!

Akla dayanan kuşukları kılıç kadar keskin, imana dayanan itikadı granit mermer kadar sert, ve fakat aşktan beslenen gönlü bir umman büyüklüğünde geniş ve derin.

Çağdaş dünyanın en büyük sorunu, aklı-selim (düşünce) ile kalb-i selim (duygu) arasındaki dengeyi kuramıyor olması değil midir?

Entelektüel açıdan böyle bir dengeyi gözeten çağdaşlarımızın, kürsüsünün önünde tevazûyla diz çökmeleri hâlinde, bu büyük ustadan öğrenecekleri çok şey var.

* * *

Bu olumlu vasıflarına rağmen, İmam Gazâlî, bazı çevreler tarafından, ne yazık ki İslâm dünyasında bilim ve felsefenin ilerlemesine darbe vuran bir yobaz olarak tanıtılmıştır.

Bilgi eksikliğinden çok ideolojik niyetli bir suçlama!

Ne garip değil mi, Gazâlî'yi suçlayan sözde savcılarının tümü de bizim çağdaşlarımız.

Gazâlî'nin biricik suçu, bir Selçuklu dönemi düşünürü olmasıydı. Çünkü Gazâlî sonrasının mahkûm edilmesiyle birlikte tarihen Selçuklu ve Osmanlı dönemi düşünce mirasının reddedilmesi de kolaylaşıyordu.

Suçlamanın ardında sadece düşünsel etmenler rol oynamaz; bilâkis medeniyet, ırk, din, mezheb ayrılıkları, bizzat Gazâlî karşıtlığı üzerinden geçici ittifakların harcı hâline gelir.

Birbirinden kopya yoluyla çoğaltılan gerekçeli kararda yer alan en büyük suç unsuru ise aslında düşüncenin bir opus magnumu, bir şâh eseri:

Tehafüt'ül-Felâsife, yani Filozofların Tutarsızlığı.

Gazâlî bu kitabında, devrin iki büyük filozofu Fârâbî ile İbn Sina tarafından temsil edilen felsefe tasavvurunu eleştirir. Ancak eleştirmeden önce, eleştireceği düşünce biçimini yansız bir biçimde serimlemek amacıyla başka bir ön-metin yazar:

Mekasîd'ul-Felâsife; yani Filozofların Düşünceleri.

Bu hazırlık safhasının bir diğer ürünü de kapsamlı bir mantık metnidir.

Miyar'ul-İlim, yani Kesin Bilgi'nin Ölçütü.

Bu basit bilgiler, bir tek hususa dikkat çekmek için aktarıldı; en insafsız muhaliflerinin bile itiraftan çekinmediği yönünü anlatmak için...

Konu, Gazâlî'nin bilimsel titizliğidir. Çünkü dost-düşman herkes, onun inandıklarına bilerek inandığını, reddettiklerini ise yine bilerek reddettiğini aslâ gözardı edememiştir.

Gazâlî'nin eleştiride izlediği bilimsel yöntemler, bütünüyle bugün modern eleştirinin dahî sahiplenebileceği ölçüde sınanmaya açık ve karşı-eleştiriye dayanıklıdır.

* * *

Şimdi, ister istemez biraz gerilere gidecek ve bin yıl önceki klasik bilimler tasnifine kabaca bir göz atacağız:

Klasik Felsefe teorik ve pratik olmak üzere iki ana bölüme ayrılır; Teorik Felsefe ise kendi içinde Fizik, Matematik ve Metafizik olmak üzere tekrar üçe taksim edilirdi. Ancak Teorik Felsefe eğitiminden geçecek talebelere giriş dersi olarak mutlaka Mantık İlmi okutulurdu.

İmam Gazâlî'den önce Mantık, bir Grek Bilimi kabul edilir ve devrin âlimlerince itibara lâyık görülmezdi. Matematik'in durumu da aslında pek farklı değildi.

Hepsi de geçmiş medeniyetlerin bilimleri (ulûm-ı evâil) veya dışarıdan gelen yabancı bilimler (ulûm-ı dahîle) olarak tanımlanır ve bu bilimler dinî düşünceden ayrı tutularak devrin üniversite (medrese) eğitim müfredatı içerisine sokulmazdı.

Dinî düşüncenin üç ana yolu arasında da ciddi bir irtibat, bir alışveriş yoktu. Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf, âdeta düşman kardeşler durumunda birbirlerinden neredeyse tamamen yüz çevirmişlerdi.

Peki Gazâlî'den sonra ne oldu?

En azından bu üç akım da yüzlerini birbirlerine dönmek zorunda kaldılar. Hiç değilse hangi koşullarda birbirleriyle el sıkışabileceklerini öğrendiler.

Gazâlî, aklın yargıları ile inanç yargılarını ustalıkla ayırmış ve bilginin kesinliğini dogmatik tasallutun elinden kurtardığı gibi, dinin de aklın o zaman zaman küstahlığa varan şımarık yönüne ezilmesine izin vermemiştir.

Aşağıdaki satırlara bugün bile imzasını atmayacak çağdaş bir bilim adamı veya düşünür tasavvur edebilir misiniz?

– "Bilgideki kesinlik öyle olmalıdır ki meselâ bir kimse taşı altına, değneği ejderhaya dönüştürmek suretiyle bilginin yanlışlığını ortaya koymayı denese bile bu durum hiçbir kuşku ve ihtimale yol açmamalıdır.

Sözgelimi, 10'un 3'ten büyük olduğunu bildiğim hâlde, biri kalkıp 3'ün 10'dan büyük olduğunu iddia etse ve bu iddiasını kanıtlamak için de değneği ejderhaya dönüştürebileceğini söylese ve dediğini de yapsa, ben de bunu gözlerimle görsem, yine de sırf bundan dolayı bilgimin kesinliğinden kuşkuya düşmem. Sadece onun bunu nasıl yapabildiğini merak ederim, o kadar! Bilgimin kesinliğinden kuşku duymaya gelince, aslâ!"

* * *

Gazâlî'nin, kendi döneminin temel bilimleriyle ilgili genel değerlendirmelerinin hakkı –nedense– hâlâ verilememiştir.

Aşağıdaki açıklamaları, Felsefe-Bilim'in kendi alanında kazandığı itibar ve otoriteye dayanmak suretiyle dinî meselelerde öne sürdüğü dogmatik yargıların eleştirisi olarak okumak gerekir:

Mantık: Mantık İlmi'nin olumlu-olumsuz anlamda dinle hiçbir ilişkisi yoktur. (İslâm dünyasında bir Hukuk Nazariyatı kitabının girişine ilk kez bir Mantık kısmı ekleyen kişi Gazâlî'dir. Nitekim "Mantık bilmeyenin ilmine güvenilmez" sözü de ona aittir.)

Matematik: Matematik aslen Aritmetik, Geometri, Astronomi bi-limlerini içine alır ve olumlu-olumsuz açıdan dinî meselelerle hiçbir ilgisi yoktur.

Fizik: Tıp İlmi'ne karşı çıkmak dinin şartlarından olmadığı gibi, Fizik İlmi'ne karşı çıkmak da dinin şartlarından değildir.

Metafizik: Filozofların en çok yanıldıkları alan Metafizik'tir. Mantıkî kanıtlamalarda öne sürdükleri şartlara bizzat kendileri bağlılık göstermemişler ve bu nedenle birçok konuda ihtilâfa düşmüşlerdir. Fârâbî ile İbn Sinâ'nın aktardıklarına bakılırsa, Aristoteles'in görüşleri Kelâmcıların görüşlerine yakındır.

* * *

Bu kadarcık izahtan bile anlaşılmalı ki Gazâlî'nin eleştirisi, esas itibarıyla, aklın alanıyla dinin alanını özenle ayırmak konusunda hassaslaşır. Ne din gelişigüzel bir surette bilimsel yargılara müdahale etmeli, ne de bilim dinî yargılar alanına tecavüz etme hakkını kendinde görmelidir.

Gazâlî'nin eleştirisi, kendisinden sonra İslâm dünyasında devrim çapında değişikliklere yol açmış, sadece bilim ile din arasında değil, medrese ile tekke arasında da diyalog çabalarına güç katmıştır.

Gazâlî'den sonra ilk defa medreselerde **Teorik Felsefe'ye (Hikmet-i Nazariye'ye)** giriş olmak kabilinden **Mantık İlmi** okutulmuş ve böylelikle bu zihinsel disiplin sayesinde müslüman düşünürlerin diğer teorik alanlarda da bilimsel tutarlılık dizgeleri geliştirmeleri mümkün olabilmıştır. (Gazâlî sonrası kaleme alınan bilimsel literatür hâlâ kütüphanelerimizin tozlu raflarında ve çoğu yazmalar hâlinde sevdalılarını bekliyor.)

Sözün özü, Gazâlî, dinî düşünce'nin sadece dinî tarafının değil, düşünce tarafının da hakkını veren ustalardandır.

Bilgi açlığımız, gelecek kadar geçmişe de uzanırsa, kimbilir belki o zaman bizler de düşünce tarihinden yeni şeyler öğrenmeye başlayabiliriz.

<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=28.03.2010&y=DucaneCundioglu>

Hazırlayan: [s.gky](#)